

Lessen van gisteren voor de wereld van morgen

Rik Coolsaet

Boekbespreking

Paul Van de Meerssche, Internationale politiek 1815-1945. Overzicht en interpretaties. Uitgeverij Acco, Leuven, 1998, 331 blz.

Oud-studenten noemen hem steevast een boeiend causeur, een man die openstond voor kritiek en discussie en - vanwege studenten een opperste compliment - een hoogleraar van wie zij nog iets konden leren. 'Pol Pop' zou zijn bijnaam zijn geweest - voor 'Paul populaire'. Paul Van de Meerssche combineert een aantal van die kwaliteiten in de zopas verschenen boekeditie van wat aanvankelijk zijn cursus 'internationale politiek 1815-1945' was.

Op de eerste bladzijde poneert hij zijn persoonlijk historisch-pedagogisch credo: zonder de geschiedenis is enig inzicht in de complexe anderhalve eeuw internationale politiek, van de nederlaag van Napoleon in Waterloo tot die van Hitler in 1945, onmogelijk. Zonder het met zoveel woorden te zeggen, schaart Van de Meerssche zich daarmee aan de zijde van de negentiende eeuwse Britse historicus John Robert Seeley die van oordeel was dat de historische wetenschap zonder politieke wetenschappen geen vruchten draagt, terwijl politieke wetenschap zonder de historische wetenschap geen wortels heeft.

De auteur is daarom een wat vreemde vogel in het Vlaamse academische milieu. Hij is doctor in de rechten, maar ook in de politieke wetenschappen en licentiaat in de geschiedenis. Hij heeft een in mijn ogen nog steeds toonaangevende geschiedenis van de Europese constructie geschreven, maar een even doorwrocht en degelijk werkstuk over de Noord-Zuid confrontatie en de nieuwe internationale economische orde. Hij leidde lange tijd de Afdeling Internationale Betrekkingen aan de KULeuven, maar was niet te beroerd om, gevraagd of ongevraagd, politieke adviezen te verstrekken.

Een interdisciplinaire aanpak blijft een ondergewaardeerde benadering waar academische kringen wat onwennig over doen. Van de Meerssche schetst in negen grote hoofdstukken in een vogelvlucht de brede trekken van de elkaar opvolgende grote momenten van de periode 1815-1945. Maar onmiddellijk volgend op elk hoofdstuk presenteert hij, zeer pedagogisch, een reeks mogelijke interpretaties ervan. Hij doet daarbij een beroep op zowel oudere werken als de meest hedendaagse. Dat levert meteen een beeld op van de verscheidene academische tradities in Europa. Ook op die manier is Van de Meerssche's geschiedenis een verademing. Hij combineert immers Franse en Duitse, Amerikaanse, Nederlandse en Belgische bronnen, daar waar de jongere generatie Vlaamse academici nogal eenzijdig geïnspireerd wordt door Angelsaksische bronnen en concepten.

Men kan betreuren dat Van de Meerssche geen eigen rode draad zoekt in die 150 jaar diplomatieke geschiedenis die hij presenteert. Zijn boek kan echter ook op een andere manier worden gelezen. Enerzijds doorprijkt hij een aantal koppige mythen die van generatie op generatie

worden overgeleverd. Anderzijds voedt zijn benadering de overtuiging dat zulke geschiedschrijving wel degelijk relevant kan zijn voor de wereld van vandaag.

Mythen hebben een eigen leven. Om een voorbeeld te geven buiten de periode die door Van de Meerssche wordt behandeld. De meeste politieke wetenschappers en historici weten intussen, na zorgvuldige reconstructie van de gebeurtenissen op basis van bronnen, archieven en getuigenissen, dat de oprichting van de NAVO in 1949 helemaal niet het gevolg was van enige reële vrees voor een dreigend Sovjet-expansionisme. Dat was meer het sausje waarmee de meer doorslaggevende redenen werden overgoten. Een wijde kloof blijft echter gapen tussen deze bevindingen van de wetenschap en het hardnekkige communis opinio dat van het omgekeerde overtuigd blijft.

Op een soortgelijke manier herinnert Van de Meerssche er ons aldus bijvoorbeeld aan dat Afrika niet verdeeld werd op het Congres van Berlijn van 1885. Zijn Brusselse collega Jean Stengers had dat meer dan een decennium geleden reeds geconcludeerd en ook Van de Meerssche herhaalt het: niet de opdeling van het Afrikaanse continent en het trekken van grenzen tussen de koloniale gebieden van de Europese grootmachten beheersten er de agenda, maar Centraal-Afrika. Onder commerciële druk van Duitse zakenlui die vreesden dat het Congobekken in handen zou vallen van een protectionistische mogendheid, was handelsvrijheid in dit gebied het belangrijkste onderwerp van de Conferentie van Berlijn.

Een soortgelijke mythe die door Van de Meerssche wordt doorprikt, is die van Jalta. Het is niet juist dat de Grote Drie op een Conferentie in Jalta in 1944 Europa in tweeën zouden verdeeld hebben. Het is intussen genoegzaam bekend dat de oorzaak van de Koude Oorlog heel wat complexer is dan het populaire simplisme van de Jalta-mythe. Van de Meerssche heeft er goed aan gedaan te vermelden dat, als er al sprake is van een verdeling van Europa tussen Oost en West, de wortels daarvan eerder liggen in de handgeschreven afspraken tussen de Britse regeringsleider Churchill en de Sovjetleider Stalin in oktober 1944, waarbij beiden een in procenten uitgedrukte wederzijdse invloedszone uittekenden.

Geschiedenis en geschiedschrijving is wel degelijk relevant om de wereld van vandaag te duiden en dus die van morgen te kneden. Men heeft het dikwijls over de zogenaamde 'lessen' die de geschiedenis ons leert. Vervolgens gaat men dan over tot een eenzijdige lectuur van die geschiedenis waaruit dan de juistheid van de eigen mening moet blijken. Dat euvel kan men enkel opvangen door een voldoende lange periode onder de loep te nemen en ruimte in te bouwen voor alternatieve interpretaties. Het is daar dat Van de Meerssche een lacune opvult in het Nederlandse taalgebied.

Een van die 'lessen' die bruikbaar kunnen zijn voor de internationale politiek van vandaag betreft de houding die men inneemt tegenover de verslagen tegenstander. De lectuur van Van de Meerssche bevestigt dat de stabiliteit op het Europese continent het best verzekerd werd door de verslagen vijand snel opnieuw een volwaardige plaats te schenken op de internationale scène. Dat is gebeurd met Frankrijk na de nederlaag van Napoleon in 1814-1815, wat geleid heeft tot de "langste oorlogsvrije periode uit de moderne geschiedenis". Dat is ook gebeurd na 1945 met Duitsland (maar deze periode wordt door Van de Meerssche niet behandeld) en leidde tot een soortgelijke lange periode van vrede, zij het de gewapende vrede van de Koude Oorlog. Dat is

daarentegen niet gebeurd na de eerste wereldoorlog, wat meteen een reservoir van wrevel en rancune opleverde, waaruit het nazisme gretig kon tappen.

Het is precies die parallel die sommigen vandaag doet vrezen dat de uitbreiding van de NAVO een riskante stap is voor Europa's stabiliteit, gezien de mogelijke langetermijnpact ervan op Rusland. John Lewis Gaddis, wellicht de meest prominente historicus van de Koude Oorlog, merkt hierover op dat nooit eerder de kloof tussen zij die het beleid maken en zij die het bestuderen, zo groot was. Doorgaans raken historici het onder elkaar over weinig eens, maar voor de uitbreiding van de NAVO vindt hij zo goed als geen enkele steun binnen zijn professie. Afhankelijk van wat komen zal in Rusland, zullen toekomstige waarnemers ons misschien die lichtzinnige verwaarlozing van deze les uit de geschiedenis verwijten.

Een tweede les die dit boek beklemtoont, is de innige band tussen buitenlandse en binnenlandse politiek. Dikwijls wordt nog gedacht dat de buitenlandse politiek begint daar waar de binnenlandse politiek eindigt. Telkens opnieuw ondergraaft Van de Meerssche deze traditionele en onjuiste visie. Zo was het machtsevenwicht dat werd nagestreefd na 1815 "intrinsiek verweven met de interne gerestaureerde orde". De imperialistische mentaliteit van het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw is niet denkbaar zonder het gelijktijdige nationalisme dat daarvoor als voedingsbodem diende. Hij geeft, de eigenzinnige Britse historicus A.J.P. Taylor citerend, als een mogelijke interpretatie voor het snelle afglijden naar de eerste wereldoorlog de binnenlandse tegenstellingen in elk van de grootmachten die door een oorlog konden ontladen worden. Van de Meerssche geeft aan hoe moeilijk het is om bij het Sovjetrussisch revolutionair proces na 1914 een duidelijk onderscheid te maken tussen de binnenlandse en buitenlandse politiek. Ten slotte waarschuwt hij, tegen het einde van het boek, ten overvloede voor de verwaarlozing van de wisselwerking tussen de sociaal-economische en de diplomatiek-strategische factoren. Les voor vandaag: bekijk de buitenlandse politiek als voortzetting van de binnenlandse politiek met andere middelen.

Herhaaldelijk toont Van de Meerssche ook aan dat wat op een gegeven ogenblik een dissidente stem is in de buitenlandse politiek, in andere omstandigheden tot de centrale doelstelling ervan kan uitgroeien. Zo schetst hij hoe ten tijde van het Congres van Wenen (1814-1815) Saint-Simon ("de rebelse maar lucide aristocraat") een alternatief Europa had uitgetekend voor het machtsevenwicht onder grote mogendheden. Het Europa van Saint-Simon zou pas na 1950 worden gerealiseerd. Een soortgelijk lot vielen ook de laat-negentiende eeuwse voorstellen voor internationale vrede via arbitrage en federalisme te beurt. Als er uit deze en andere voorbeelden een 'les' te trekken was, dan is het dat een goed buitenlands beleid oog moet hebben voor alternatieve en dissidente stemmen.

Leerrijk is ook de band tussen vrijhandel en economische overheersing. Zolang Groot-Brittannië de leidende industriële en economische grootmacht was, bleek het een overtuigd pleitbezorger van wereldwijde vrijhandel. Toen de Britse dominantie echter bedreigd raakte, trok Groot-Brittannië zich terug achter protectionisme en economisch nationalisme. Wie een eeuw later Groot-Brittannië door de Verenigde Staten wil vervangen, is reeds een heel eind op weg om een verklaring te vinden voor het sterke unilateralisme en soms isolationisme in de Amerikaanse politieke elite en besluitvorming.

Een soortgelijke vergelijking kan ook gemaakt worden tussen de speculatiegolf van het interbellum en die van vandaag. Na 1925 raakten financiële transacties losgekoppeld van de materiële, industriële productie. Geld werd ingezet, niet om de economie en de industrie te stimuleren, maar om op zijn beurt geld op te brengen. Het zou Lord Keynes de verzuchting ontlokken dat liefde voor geld-als-bezit van een ‘disgusting morbidity’ getuigde en van semi-criminele, semi-pathologische eigenschappen die men best overliet aan specialisten inzake geestesziekten. Het is nog even wachten op de laat-twintigste eeuwse Keynes die een soortgelijke conclusie wil trekken uit de speculatie en de *merger mania* van vandaag.

(*De Standaard der Letteren*, 14 mei 1998)